

Валентина Петрович

ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСТУПУ ДО ДОКУМЕНТІВ НАЦІОНАЛЬНОГО АРХІВНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ

У статті розглянуто особливості організації правового доступу до інформаційних ресурсів Національного архівного фонду України. Доведено, що архівне законодавство України спрямоване на дотримання демократичного принципу публічності архівів і на задоволення інформаційних потреб держави, суспільства та окремого громадянина і відповідає світовим тенденціям розширення доступу до архівної інформації.

Ключові слова: Національний архівний фонд України, архівна інформація, інформаційна система, нормативно-правовий акт, архівне законодавство України, доступ до архівної інформації, використання інформаційних ресурсів НАФ, користувач.

В статье рассматриваются особенности организации правового доступа к информационным ресурсам Национального архивного фонда Украины. Доказано, что архивное законодательство Украины нацелено на соблюдение демократического принципа публичности архивов и на удовлетворение информационных потребностей государства, общества, отдельных граждан и соответствует мировым тенденциям расширения доступа к архивной информации.

Ключевые слова: Национальный архивный фонд Украины, архивная информация, информационная система, нормативно-правовой акт, архивное законодательство, доступ к архивной информации, использование информационных ресурсов НАФ, пользователь.

The article examines peculiarities of the organization of the legal access to the information resources of the National Archives of Ukraine. The article proves that archival legislation of Ukraine is directed at observance of the democratic principle of the publicity of the archives and at satisfaction of the needs of the state, society and of every citizen; it also corresponds to the global tendencies of the enlargement of the access to the archival information.

Key words: National archival fund of Ukraine, archival information, information system, normative legal act, archival legislation of Ukraine, access to the archival information, usage of the information resources of the National archival fund, user.

На сучасному етапі розвитку архівної справи питання організація правового доступу до інформаційних ресурсів Національного архівного фонду України (далі – НАФ) набули надзвичайної актуальності. Необхідність їх дослідження зумовлена посиленням значення інформації, у тому числі архівної, в інформаційному суспільстві. Вимогою сучасності є аналіз та узагальнення досвіду в застосуванні традиційних форм використання документної інформації в архівах, у виробленні спільних проєктів регіонального, державного рівнів з використання інформаційних ресурсів НАФ. У сучасному українському архівознавстві бракує праць, які спеціально присвячені саме теоретичним і прикладним проблемам використання інформаційних ресурсів НАФ. Недостатньо висвітлені у фаховій літературі й практичні аспекти діяльності державних архівів щодо організації користування архівними документами та використання архівної інформації. Отже, актуальність даного дослідження зумовлена теоретичною та практичною вагомістю проблеми з питань організації правового доступу до інформаційних ресурсів Національного архівного фонду України та їх використання.

Досвід вирішення проблеми правового доступу до архівів аналізували Г. Боряк, К. Новохатський [4], Л. Юдіна [19]. Одним із перших в українській історіографії до аналізу проблеми актуалізації архівних інформаційних ресурсів у середині 1990-х рр. звернувся Г. Боряк, обґрунтувавши необхідність створення Археографічного реєстру національної архівної спадщини України з метою організації інтелектуального доступу до архівних інформаційних ресурсів України [2]. Важливе значення для вивчення досліджуваної проблеми мають й інші публікації Г. Боряка, в яких розглянуто основні форми репрезентації архівних ресурсів у мережі Інтернет. К. Новохатським розроблялися також питання щодо організації доступу до документів Національного архівного фонду (інтелектуальний та фізичний доступ) та забезпечення використання архівної інформації [9].

Л. Юдіна у своїх дослідженнях частково розглядала особливості правового доступу до документів НАФ, що зберігаються в архівах, музеях, бібліотеках [19]. Необхідність створення та змістовного

оформлення веб-сторінки офіційного сайту Державного комітету архівів України, як кроку на шляху інтеграції України в міжнародний інформаційний простір з метою розкриття складу та змісту документів НАФ обґрунтувала А. Кисельова [5; 6]. Важливе значення для реконструкції фактів і подій, пов'язаних з організацією використання архівної інформації мають публікації в архівній періодиці та виданнях, що продовжуються (“Архіви України”, “Студії з архівної справи та документознавства”, “Архівознавство. Археографія. Джерелознавство” та ін.).

Однак, не зважаючи на наявність низки публікацій, в даній роботі існує об'єктивна потреба висвітлення нормативно-правового забезпечення організації доступу до документів Національного архівного фонду України.

Мета дослідження полягає в комплексному вивченні правових засад використання інформаційних ресурсів НАФ. Відповідно до мети сформульовано завдання дослідження: з'ясувати правові аспекти доступу до архівної інформації.

Протягом всієї історії людства інформація розглядалася як важливий військовий, політичний, економічний, соціальний чинник, який значною мірою обумовлював подальший розвиток держави, суспільства та особи в конкретно-історичних умовах. Здатність збирати, обробляти, охороняти, накопичувати, трансформувати, передавати інформацію стала одним із головних факторів, який сформував людину як соціальну істоту, дав змогу передавати досвід і знання наступним поколінням, тим самим ставши основою суспільного прогресу. В основі виникнення інформації лежить процес створення, відображення, тобто передавання інформації від одного об'єкта до іншого з фіксацією та відображенням цих процесів у свідомості індивідуума. Інакше кажучи, взагалі весь сенс існування інформації в суспільстві полягає у комунікації – процесі передачі інформації [11, с.40-41].

У ст. 1 Закону України “Про інформацію” подається чітке визначення поняття “інформація” – це документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що відбуваються в суспільстві й державі та навколишньому природному середовищі” [12]. Загалом же інформація – це конкретні відомості будь-яких загальних знань [17, с.153].

Існує багато підстав і критеріїв для класифікації різних типів інформації. Але ці класифікації важливі насамперед для розуміння

місця і ролі інформації та інформаційних відносин у суспільному та державному житті. Водночас існує офіційна державна класифікація інформації, яка закріплюється в нормативно-правових актах, і саме вона є основою для запровадження правового регулювання інформаційних відносин [8, с.59].

Нині залишається актуальною проблемою правове визначення галузей і видів інформаційних ресурсів з урахуванням існуючої практики і накопичення суспільного досвіду. Визначення галузей дає певне уявлення про відносно самостійні сфери життя й діяльності суспільства та держави, а визначення видів інформаційних ресурсів підпорядковане формуванню системи державного управління національними інформаційними ресурсами. Інформаційні ресурси – це сукупність документів в інформаційних системах, зокрема й в архівах [15, с.1].

Законом України "Про інформацію" встановлено, що основними галузями інформації є: політична, економічна, духовна, науково-технічна, соціальна, екологічна, міжнародна [12, с.17].

Основні види інформації складають: статистична інформація, адміністративна інформація, масова інформація, інформація про діяльність державних органів та органів місцевого й регіонального самоврядування, правова інформація, інформація про особу, інформація довідково-енциклопедичного характеру, соціальна інформація. Вона відображається в документах, які є результатом діяльності установ, підприємств та організацій [12, с.18].

Окремий вид становить архівна інформація, яка певною мірою акумулює в собі всі вище згадані види після того як інформація, яка міститься в документах, потрапляє в архівну установу. Тому можна чітко визначити поняття "архівна інформація" – сукупність первинної та вторинної документної інформації архіву.

Поділ документів на первинні та вторинні пов'язаний із діяльністю певної інформаційної системи, яка виконує функції посередника між джерелом інформації та споживачами інформації. Потреба в такій системі виникає тоді, коли документ не може потрапити безпосередньо до того реципієнта, якому він призначений, внаслідок так званих інформаційних бар'єрів. Тоді певна інформаційна система бере на себе обов'язок зібрати документи, упорядкувати їх і переробити так, щоб усунути той чи інший бар'єр. Такими системами виступають архівні установи, які створюють в результаті аналітико-синтетичної переробки інформації, що міститься в до-

кументах, які поступають до них, нові документи. Ті документи, що потрапляють в інформаційну систему “на вході” і очікують свого опрацювання, називаються “первинними”, а ті, що створюються системою в результаті оброблення первинних документів і передаються споживачам інформації “на виході” із системи, – “вторинними” [18, с.164].

Такий поділ документів є дуже важливим для діяльності інформаційних систем – архівних установ, тому що вони повинні збирати “первинні документи” та надавати споживачам “вторинні документи”. Останні, в свою чергу, повинні полегшувати доступ до первинних та їх використання, а іноді замінювати первинні документи.

Доступ до архівної інформації регулюється законодавчими актами України, які визначають суб’єкта користування архівною інформацією та умови, за яких даний суб’єкт отримує право на користування нею. Правовий аспект базується передусім на положеннях основного закону – Конституції України, що забезпечує право кожного вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати ретроспективну документну інформацію [7, с.141].

Запорука конституційного права громадян на вільний доступ до інформації це мобільність та відкритість різнопланових інформаційних потоків, зокрема й архівної інформації, не тільки для обмеженого контингенту (науковців та управлінців), а й для всіх громадян та соціальних інституцій України.

Серед базових законів, які регулюють право вільного доступу та використання архівної інформації виділяють “Основи законодавства України про культуру” [10, ст. 294], Закон України “Про інформацію” [12, ст. 30], Закон України “Про Національний архівний фонд і архівні установи”. Останній визначив рівні права громадян на доступ до архівної інформації та довідкового апарату. Тут декларовано спрощення порядку фізичного доступу до документної інформації, а також закріплено нову норму надання користувачам можливості, крім довідкового апарату, використовувати облікові документи [13, ст. 86; 14, ст. 81]. Опосередковане відношення до регулювання доступу до архівної інформації мають закони України “Про Національну програму інформатизації” [15] та “Про Концепцію Національної програми інформатизації” [16, ст. 182], що визначають правові засади створення єдиної державної інформаційної системи та доступу до неї.

Усі названі вище нормативно-правові акти дають підстави констатувати, що архівне законодавство України спрямоване на дотримання демократичного принципу публічності архівів та задоволення інформаційних потреб не тільки державних структур, а й усього суспільства та окремого громадянина.

Курс на демократизацію архівної справи явні значні зміни у сприйнятті самого поняття архівна інформації та її соціального значення в суспільстві. Це пов'язано з процесом формування так званого інформаційного суспільства, для якого характерне стрімке зростання інформації про всі сторони його життєдіяльності. Головними аспектами, які визначають соціальне й політичне обличчя та рівень такого суспільства є інформованість населення з метою забезпечення їх інтелектуальних, духовних, соціальних потреб. Це одне з головних завдань архівних установ, які виступають тут не тільки як зібрання історичної спадщини, а й інформаційний ресурс (система) взагалі [8, с.43].

Розвиток і включення архівної інформаційної системи в життя суспільства це не тільки вимога часу, коли всі інформаційні потоки в державі мають стати сегментом єдиного інформаційного простору, а й нагальна потреба в збереженні самого інформаційного потенціалу архівної системи. Збереженню та високоефективному використанню архівної інформації сприяє процес перенесення її на сучасні матеріальні носії на засадах системи комп'ютеризації. Цей процес пришвидшить і полегшить доступ громадськості до архівної інформації.

Говорячи про оптимальні перспективи розвитку інформаційних технологій України, слід наголосити на тому, що одним з пріоритетних напрямів державної політики в сфері інформатизації, задоволення конституційних прав громадян на інформацію, побудови відкритого демократичного суспільства став розвиток національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет, забезпечення широкого доступу до цієї мережі громадян та юридичних осіб усіх форм власності в Україні та належне представлення в ній національних інформаційних ресурсів. Широкі можливості використання цього єдиного інформаційного простору дозволили перейти до широкомасштабного переведення накопиченої людством інформації в електронну форму; прискорили обмін інформацією та процес перенесення змісту документів з паперових версій на електронні, а також сприяли її конвертації з технологічно застарілих баз даних до новітніх [19, с.73-75].

Проблема вільного доступу до архівів є пріоритетною на сучасному етапі організації та функціонування архівної справи. На особливу увагу заслуговує понятійний апарат цієї проблеми. Фахівці Українського науково-дослідного інституту архівної справи і документознавства під керівництвом К. Новохатського підготували перший український термінологічний словник з питань архівної справи, в якому було оновлено переважну більшість понять, пов'язаних із використанням архівної інформації. Зокрема, термін “використання архівних документів” було замінено терміном “користування архівними документами”, термін “дослідник” – терміном “користувач архівними документами” та “споживач архівної інформації”, розширено зміст поняття “доступ до архівних документів” [1].

У період розбудови державної незалежності сформувалася тенденція до відкритості архівної інформації: свобода доступу до архівних документів значно розширилась, інтереси особистості та окремого користувача стали більш пріоритетними. Все це регулюється законодавчими актами України, які забезпечують правовий доступ та можливість отримання первинної і вторинної інформації про склад і зміст Національного архівного фонду України.

Основним законодавчим актом, що регламентує питання розвитку архівної справи в Україні та використання архівної інформації є Закон України “Про Національний архівний фонд та архівні установи”. Також унормовують право вільного доступу та використання архівної інформації “Основи законодавства України про культуру”, Закон України “Про інформацію”, Закони України “Про Національну програму інформатизації” та “Про Концепцію Національної програми інформатизації”. Значення цих нормативно-правових актів полягає в тому, що вони дозволяють простежити формування державної політики з питань організації та використання інформаційних ресурсів НАФ, визначення курсу на розширення доступу до архівної інформації, захисту прав і свобод громадян.

Джерела та література:

1. Архівістика: Термінологічний словник / ГАУ при КМ України УД НДІАСД; (Автори-упоряд. : К. Є. Новохатський та ін.) – К. : ДЦДЗ НАФ, 1998. – 103 с.

2. Боряк Г. В. Національна архівна спадщина України та Державний реєстр “Археографічна україніка” : Архівні документальні ресурси та науково-інформаційні системи [монографія] / Г. В. Боряк – К. : ДЦДЗ НАФ, 1995. – 348 с.

3. Боряк Г. В. Десять років інформатизації архівної справи в Україні: проблеми, здобутки, перспективи / Г. В. Боряк // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство : Міжвідомчий збірник наукових праць. – К., 2002. – Вип. 5 : Архіви – складова інформаційних ресурсів суспільства. – С. 9-18.

4. Боряк Г., Модерне архівне законодавство України / Г. Боряк, К. Новохатський // Архіви України. – 2004. – № 4. – С. 4-11.

5. Кисельова А. Відкриті інформаційні ресурси архівного порталу України: структура, наповнення, моніторинг / А. Кисельова // Студії з архівної справи та документознавства. – К., 2004. – Т. 11. – 278 с.

6. Кисельова А. А. Оформлення веб-сторінки офіційного сайту Державного комітету архівів України / А. А. Кисельова // Архіви України. – 2003. – №1-3. – С. 93-99.

7. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30.

8. Кормич Б. А. Інформаційна безпека: організаційно-правові основи: [Навчальний посібник] / Б. А. Кормич. – К. : Кондор, 2004. – 384 с.

9. Новохатський К. Організація доступу до документів Національного архівного фонду України та використання архівної інформації / К. Новохатський // Архіви України. – 2008. – № 3-4. – С. 75-83.

10. Основи законодавства України про культуру // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 21. – Ст. 294.

11. Пристайко В. Поняття "архівна інформація" в контексті концепції забезпечення національних інтересів України в архівній справі / В. Пристайко // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство: Міжвід. зб. наук. Праць. Вип. 8. – К.: ДЦДЗ НАФ, 2006. – 316 с.

12. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48.

13. Про Національний архівний фонд і архівні установи: Закон України від 24 груд. № 3814-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 15.

14. Про внесення змін до Закону України "Про Національний архівний фонд і архівні установи": Закон України від 13 груд. 2001 р. № 2888-ІІІ // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 11.

15. Про Національну програму інформатизації: Закон України № 74/98-ВР від 04.02.1998 р. // Офіційний вісник України. – 1998. – № 10.

16. Про Концепцію Національної програми інформатизації // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 27-28.

17. Філософський словник // За ред. В. І. Шинкарука. – 2. вид. і доп. – К.: Голова редакція УРЕ, 1986. – 800 с.

18. Швецова-Водка Г.М. Документознавство: Навч. посібн. – К.: Знання, 2007. – 398 с.

19. Юдіна Л. М. Особливості правового доступу до документів НАФ, що зберігаються в архівах, музеях, бібліотеках // Студії з архівної справи та документознавства. – К., 2004. – Т.12. – С. 73-75.